

תוכנית רפואנים - שיעור 1 בין הרמב"ם לרמח"ל

- ברצוני כי בפעם זו נשווה בין הרמב"ם ובין הרמח"ל. קראו את י"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם.
- נסו לחלק את י"ג העיקרים לקבוצות.
  - האם יש סדר פנימי בתוך העיקרים?

רמב"ם, פירוש המשניות, פרק חלק, י"ג עיקרי האמונה.

- היסוד הראשון:** להאמין מציאות הבורא יתברך והוא שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות הוא עילת המציאות, הנמצאים כולם בו קיום מציאותם וממנו קיומם...
- היסוד השני:** יחוד הש"י, כלומר שנאמין שזה שהוא סברת הכל אחד ואינו כאחד הזוג ולא כאחד המין ולא כאיש האחד שנחלק לאחדים רבים, ולא אחד כמו הגוף הפשוט האחד במנין שמקבל החלוק לאין סוף..
- היסוד השלישי:** שלילת הגשמות ממנו, וזהו שנאמין כי האחד הזה שזכרנו אינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו מאורעות הגופים כמו התנועה והמנוחה והמשכן לא מצד עצמות ולא במקרה...
- היסוד הרביעי:** הקדמות, והוא שנאמין כי זה האחד האמור הוא קדמון בהחלט, וכל נמצא זולתו בלתי קדמון בערכו אליו, והראיות על זה בכתבי הקודש רבות, והיסוד הרביעי הזה מורה עליו מה שנאמר מעונה אלהי קדם:
- היסוד החמישי:** שהוא יתברך הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיעו גדולתו ולעשות מצותיו ושלא יעשה כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות ומה שהורכב מהם...
- היסוד השישי:** הנבואה, והוא שידע אדם שזה מין האדם ימצא בהם בעלי טבעים ממדות מעולות מאד ושלימות גדולה ונפשותיהם נכונות עד שהן מקבלות צורת השכל אחד, כן ידבק אותו השכל האנושי בשכל הפועל ונאצל ממנו עליו אצילות נכבד ואלה הם הנביאים וזו היא הנבואה וזו עניינה..
- היסוד השביעי:** נבואת משה רבינו ע"ה, והוא שנאמין כי הוא אביהם של כל הנביאים אשר היו מלפניו ואשר קמו מאחריו כולם הם תחתיו במעלה, והוא היה הנבחר מכל מין האדם אשר השיג מידיעתו יתברך יותר מכל מה שהשיג או ישיג שום אדם שנמצא או שימצא...
- היסוד השמיני:** היות התורה מן השמים, והוא שנאמין כי כל התורה הזאת הנתונה ע"י משה רבינו ע"ה שהיא כולה מפי הגבורה, כלומר שהגיעה אליו כולה מאת ה' יתברך...
- היסוד התשיעי:** ההעתק, והוא כי התורה הזאת מועתקת מאת הבורא הש"י לא מזולתו, ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה, שנאמר לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, וכבר ביארנו מה שצריך לבאר ביסוד זה בפתחת זה החיבור:
- היסוד העשירי:** כי הוא הש"י יודע מעשיהם של בני אדם ואינו מעלים עינו מהם, לא כדעת מי שאמר עזב ה' את הארץ אלא כמו שנאמר (ירמיה לב) גדול העצה ורב העליליה אשר ענין פקוחות על כל דרכי בני אדם וגו', וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' (בראשית ו) ונאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה (שם יח) זהו מורה על היסוד העשירי הזה:
- היסוד האחד עשר:** י הוא הש"י נותן שכר למי שעושה מצות התורה ויעניש למי שעובר על אזהרותיה, וכי השכר הגדול העולם הבא והעונש החזקה הכרת, וכבר אמרנו בזה הענין מה שיספיק, והמקרא המורה על היסוד הזה מה שנאמר (שמות לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא, והשיב לו הש"י מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, ראייה שידוע העובר והחוטא לתת שכר

לזה ועונש לזה:

היסוד השנים עשר: ימות המשיח, והוא להאמין ולאמת שיבא ולא יחשב שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו ולא ישים לו זמן ולא יעשה לו סברות במקראות להוציא זמן ביאתו...
היסוד השלשה עשר: תחיית המתים וכבר ביארנוה.

▪ למה לפי דעתכם כתב הרמב"ם את עיקרי האמונה?

קראו את דברי הרמב"ם על חטא אדם הראשון במורה נבוכים. מהם שני האנשים המתוארים? מהו העונש אשר נגזר עליהם?

רמב"ם. מורה נבוכים. חלק א. פרק ב

כאשר היה [אדם הראשון] במצבו השלם הגמור ביותר, הרי חרף טבע-בריאתו ומושכלותיו, אשר בגללם נאמר עליו: ותחסרהו מעט מאלהים (תהלים ח', 6), לא היה לו בכלל כוח המיועד לעסוק במפורסמות. הוא לא השיג אפילו את הברור ביותר בין המפורסמות לגנאי והוא חשיפת הערווה. דבר זה לא היה מגונה בעיניו והוא לא השיג את הגנאי שבו. וכאשר המרה (את פי האל) ונטה לעבר תאוותיו הדמיוניות ותענוגות חושי הגופניים, כפי שאמר: כי טוב העין למאכל וכי תאנה הוא לעינים (בראשית ג', 6) - נענש בכך שנשללה ממנו אותה השגה שכלית. לכן הוא המרה את הצו אשר נצטווה מפאת שכלו ותהי לו השגת המפורסמות. הוא נשתקע בציון הדברים כמגונים או כיפים. אותה שעה ידע את ערכו של מה שאבד לו ושממנו נתערטל ולאיוזה מצב הגיע. לכן נאמר: והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראשית ג', 5), ולא נאמר: יודעי שקר ואמת או משיגי שקר ואמת. לגבי ההכרחי אין טוב ורע כלל, אלא יש שקר ואמת.

הספר 'דעת תבונות' של הרמח"ל. הוא דו-שיח בין השכל ובין הנשמה.

שימו לב לשאלות אשר מציקות לנשמה. נסו להשוות בין הדיון של הרמח"ל ובין הדיון של הרמב"ם ולמצוא נקודות דמיון ושוני.

רמח"ל. דעת תבונות

(א) אמרה הנשמה - תאוותי ורצוני להתישב על קצת דברים מאותם שנאמר בהם (דברים ד, לט), "והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים", הרי הם מעיקרי אמונתנו שחייב כל האדם לרדוף אחרי ידיעתם, כל אשר תשיג ידו:
(ב) אמר השכל - אנה פניך מועדות? הנה העיקרים הם י"ג, ועל איזה מהם תרצי להתבונן?:
(ג) אמרה הנשמה - הנה כל העיקרים הי"ג הנה הם מאומתים אצלי בלי שום ספק כלל; אבל יש מהם שהם מאומתים לי וגם מובנים, ויש מהם שהם מאומתים לי באמונה, אך לא מבוארים מן ההבנה והידיעה:
(ד) אמר השכל - איזה מאומתים לך, ואיזה מבוארים לך?:
(ה) אמרה הנשמה - הנה מציאות ה', יחודו, נצחיותו, והיותו חוץ מן הגוף וכל מקרי גוף, חידוש העולם, נבואה, נבואת משה, תורה מן השמים ונצחיותה שלא תשתנה - כל הדברים האלה אני מאמנת ואני מבינתם, ואיני צריכה בהם ביאור; אבל ההשגחה, שכר ועונש, ביאת המשיח ותחיית המתים - מאמנת אני ודאי מפני חובת הדת, אבל הייתי חפצה לסבור בהם סברא שאשקוט בה:
(ו) אמר השכל - מהו המתקשה לך בזה?:

(ז) אמרה הנשמה - המסיבות הגדולות המתהפכות בעולם המראות תמיד לכאורה הפך ההשגחה ח"ו. כל שכך שאין הסברא רואה סוף הענינים להיכן הם מגיעים, מה רוצה האדון ב"ה בבריותיו, ולמה הוא מנהלם, ומה אחרית כל אלה; כי מעשי ה' ית' נראה בהם רוחב כל כך גדול שאין שום לב מכיל אותם. והייתי רוצה שתלמדני דרך ישרה להבין יושר הענינים האלה, מבלתי נטות ימין ושמאל:

(ח) אמר השכל – אבל יש בכאן דברים קשים ועמוקים מאד, כגון, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, שנתקשו על גדולי החכמים והנביאים, ואפילו למשה רבנו ע"ה, שאי אפשר להשיגם:

(ט) אמרה הנשמה – הפרטים שלא אוכל להבין – הנה אני. אך שהכללים לפחות יהיו בידי ישרים, שאדע על כל פנים עצה וסברא ישרה בכל רוחב הדברים האלה. ואז מה שלא תשיגהו ידיעתי – אומר לעצמי, לא עליך המלאכה לגמור:

(י) אמר השכל – זה ודאי, שהקב"ה הקים עולמו על המשפט, ומנהגו במשפט ישר ונאמן; וזה הדבר תראי אותו ברור בלי שום ספק, וכמו שהעיד הרועה הנאמן (דברים לב, ד), "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא":

(יא) אמרה הנשמה – יושר המשפט הזה ועומק העצה השלמה הזאת שזכרת, הוא מה שאני חפצה לשמוע ממך באר היטב, דבר על בוריו:

(יב) אמר השכל – אך מה שצריך לברר ראשונה, הוא ענין מציאות האדם והעבודה המוטלת עליו, לדעת מהו התכלית הנרצה בכל זאת:

(יג) אמרה הנשמה – זה ודאי ענין שמבקש עיון הרבה להבינו על בוריו בכל חלקיו:

(יד) אמר השכל – היסוד הראשון שעליו עומד כל הבנין הוא, שרצה הרצון העליון שיהיה האדם משלים את עצמו ואת כל הנברא בשבילו, וזה עצמו יהיה זכותו ושכרו. וזכותו – לפי שנמצא שהוא מתעסק ויגע להשיג השלמות הזו, וכשישיגהו – יהיה נהנה רק מיגיע כפיו וחלקו מכל עמלו. שכרו – שהרי סוף סוף הוא יהיה המושלם, ויהיה מתענג בטובה לניצח נצחים:

(טו) אמרה הנשמה – זה יסוד שכולל פינות רבות, והנני ממתנת לשמוע מה תבנה על היסוד הזה, שאז אבחין למפיע מה נכלל ביסוד הזה. אך דבר אחד אשאל תחלה בכלל, היש טעם למה רצה הרצון העליון בדבר הזה?:

(טז) אמר השכל – הטעם פשוט, והוא תלוי בתשובת שאלה אחרת, שהיא, למה רצה הבורא ב"ה לברוא נבראים?:

(יז) אמרה הנשמה – תשיב אתה לך ולי מלתא דשויא לתרווייהו:

(יח) אמר השכל – מה שנוכל להשיג בענין זה הוא, כי האל ית"ש הוא תכלית הטוב ודאי. ואמנם, מחק הטוב הוא להטיב, וזה הוא מה שרצה הוא ית"ש – לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב אין הטובה. ואמנם, כדי שתהיה ההטבה הטבה שלמה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושת פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פרק א, הלכה ג), "מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה":

(יט) אמר השכל – מן ההקדמה אשר הקדמנו יצא לנו שרש גדול להתבונן עליו, והוא ענין החסרון ושלמותו. כי עתה צריך לדעת מהו החסרון, ומהו תולדותיו, ומה הוא תקונו שתשלם בו הבריאה, ואיזה דרך העשות התיקון הזה, ומה הם תולדותיו:

(כא) אמרה הנשמה – אבל חושבת אני שהיה צריך להבין מהו השלמות שיגיע לו האדם כשהשלים עבודתו ושבת ממלאכתו, שאז נבין למפרע כל זה שהזכרנו. והטעם לזה פשוט ומבואר, כי הלא זה ששיג האדם לבסוף הוא מה שחסר ממנו בתחלה, ומפני שחסר ממנו הוא צריך להשתדל ולקנותו:

(כב) אמר השכל – כן דברת. אמנם השלמות נוכל להבין אותו עתה בכלל, ולא בפרט, אלא שבדעתנו אותו בכלל, נבין למפרע החסרונות בפרט, כי על כל פנים כל חסרון הוא העדר השלמות ההוא:

(כג) אמרה הנשמה – אמור מה שאתה אומר על השלמות הזה:

(כד) אמר השכל – השלמות הזה פשוט הוא מן המקרא ומן הסברא; והוא, שיהיה האדם מתדבק בקדושתו ית', ונהנה מהשגת כבודו בלי שום מונע מפריד ומעכב. איבעית אימא קרא (ישעיה נת, יד), "אז נתענג על ה'"; (תהלים קמ, יד), "ישבו ישרים את פניך"; (שם טז, יא), "שובע שמחות את פניך" וכו', ואחרים כאלה רבים עד מאד, הלא המה בכל פינות דברי הנביאים והכתובים, גלויים לכל העמים, דרשו מעל ספר ה' וקראו. ובדברי רז"ל (ברכות יז ע"א), "העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו', אלא הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה". איבעית אימא סברא, הנשמה אינה חלק אלוה ממעל, הנה אין תשוקתה

ודאי אלא לשוב ולדבק במקורה ולהשיגו, כטבע כל עלול החושק לעילתו, ואין מנוחתה אלא כשתשיג את זה. אך מה יהיה ההתדבקות הזו, ומה ההשגה הזאת - אנו אין לנו כח להבין אותו כל עוד היותנו בתוך החסרונות. אבל מזה אנו מבחינים חסרונותינו, כי כמו שידענו שהשלמות הוא ההתדבקות הזו, כן נדע שהחסרונות הם כל הריחוק מזה, והמניעה המתמצעת בינותינו ובינו ית"ש, שבעבור זה אי אפשר לידבק בו כמו שנתדבק אחרי אשר תעבור המניעה, וזהו החסרון שאנו צריכים להשתדל להעביר ממנו, ולקנות השלמות אשר זכרנו. ואמנם כאן אנו צריכים להקדמה אחת עיקרית מאד:

(כה) אמרה הנשמה - ומה היא?:

(כו) אמר השכל - שהאלוה ב"ה היה יכול ודאי לברוא האדם וכל הבריאה בתכלית השלמות; ולא עוד, אלא שמחוקו היה ראוי שיהיה כך, כי להיותו שלם בכל מיני שלמות - גם פעולותיו ראוי שתהיינה שלמות בכל שלמות. אלא שכאשר גזרה חכמתו להניח לאדם שישלים הוא את עצמו, ברא הבריות האלה חסרות השלמות. והרי זה כאילו עכב מדת שלמותו וטובו הגדול שלא לעשות כחך גדולתה בבריות האלה, אלא לעשותם באותה התכונה שרצה בה לפי התכלית המכוון במחשבתו הנשגבת. וכאן נכללת ידיעה אחרת, והיא, מה שאמרו ז"ל (תגיגה יג ע"א), "שדי - שאמר לעולמו די"; ושהשמים היו נמתחים והולכים עד שגער בהם כמו שכתוב במדרש (תנחומא בראשית סוף פרשת מקץ). והיינו, כי ודאי היה יכול לברוא יותר בריות ממה שברא, והבריות עצמם יותר גדולות ממה שברא; ואם היה רוצה לברוא בריותיו לפי ערך הפועל, לא היה להם שיעור, כמו שאין שיעור לו וליכלתו. אבל בראם לפי ערך הנפעל, דהיינו ששיער בהם המדה והתכונה הנאותה בהם לפי המכוון בהם. ונמצא, שעכ"פ עיכב, כביכול, יכולתו הרבה ובלתי בעלת תכלית, שלא תפעל בבריותיו כמו ערכה, ולא תי"י אלא לפי ערך הבריות האלה הנפעלות ממנה:

(כז) אמרה הנשמה - כל זה מוכרח ודאי, כי מן האמונה הוא שהאלוה יתברך שמו הוא כל יכול בכל פנים, ואי אפשר לשום שום גבול או שיעור ליכלתו כלל. וכל מה שאנו רואים שנברא ממנו בשיעור מיוחד ומוגבל - לא יהיה לפי ערכו ח"ו, אלא לפי מה שגזר רצונו לפועל:

(כח) אמר השכל - נגדור הכלל הזה, אחר נלך אל הקדמה אחרת עיקרית מאד. זה הכלל, האלוה ית"ש מנע, כביכול, את עצמו, פירוש, שמנע את יכלתו, בברוא נבראיו שלא לעשות אותם כפי כוחו, אלא לפי מה שרצה וכיון בהם; ובראם חסרים כדי שישלימו הם את עצמם, ויהיה שלמותם שכרם בזכות מה שטרחו להשיגו. וכל זה רק ברצונו להטיב הטבה שלמה:

(כט) אמרה הנשמה - עתה נשמע ההקדמה הזאת שאמרת:

(ל) אמר השכל - אנו צריכים להבין עתה מהיכן נמצא כח באדם להשלים חסרונותיו, כיון שנברא חסר. אמנם, הנה אנחנו נכנסים עתה בים גדיל ורחב ידיים מאד, כי הצעות רבות וגדולות יצטרכו לנו קודם שנבא להשלמת ענינו. והנה לך צריך מתון מתון, להבין הדברים בסדר נכון, כי זה דרך החכמה - לקנות ידיעות זו אחר זו, עד שבסוף הכל יצא לאור ענין אחד שלם, שהוצרכו בעבורו כל ההקדמות ההם:

(לא) אמרה הנשמה - דבר דבריך על הסדר הנכון, ואני הנני מקשבת בכל ההמתנה וישוב המצטרך:

(לב) אמר השכל - ראשונה צריך שתדעי, שאף על פי שאמרנו כבר שרצה האדון ב"ה לתת השגה מיקר שלמותו אל נבראיו, ודאי הוא שלא היה הרצון בזה לתת להם השגה מכל שלמותו אשר אין לו סוף שיעור ותכלית כלל; אלא אדרבה, רק קצה קטן ממנו רצה לגלות להם, ובו יהיה כל תענוגם בהשיגם אותו, כמו שביארנו. וזה דבר פשוט ונרצה מאד, מן הטעם כי אי אפשר לעלול ונברא אשר כמונו להשיג כל שלמות הבורא ית"ש, וכענין שנאמר (איוב יא, ז), "החקר אלוה תמצא, אם עד תכלית שדי תמצא". ונמצא, שכל מה שיוכלו להשיג הנבראים, לא יהיה אפילו כטפה מן הים הגדול מן השלמות של הבורא ית"ש:

(לג) אמרה הנשמה - זה פשוט אצל כל חכמי לב, וכבר נאמר (תהלים קו, ב), "מי ימלא גבורות ה' וגו'":

(לד) אמר השכל - עתה כשנשיב אל לבנו כל סדרי מעשיו ית', כל המעשה הגדול אשר עשה מני שים אדם עלי ארץ, וכל אשר הבטיח לנו לעשות ע"י נביאיו הקדושים, הנה מה שמתברר לנו מכל זה בירור גמור - הוא עוצם יחודו יתברך. ותראי שכל שאר מעלות שלמותו הבלתי בעלת תכלית אינם מתבררים אצלנו כלל, שאין בנו כח להשיג אותם. דרך משל, ידענו שהוא חכם, אבל לא

השגנו סוף חכמתו; ידענו שהוא יודע, ולא השגנו ידיעתו. ועל כן אמרו ז"ל (תפלת אליהו, תיקוני זוהר, הקדמה שניה), "אנת הוא חכים, ולא בחכמה ידיעא, אנת הוא מבין, ולא בבינה ידיעא". וכיון שאין אנו יכולים להשיג המעלות האלה, נמשך לנו מזה איסור החקירה בהם, כי על כל כיצא בזה נאמר (חגיגה יג. בשם בן סירא ג, כא), "במפלא ממך אל תדרוש, במכוסה ממך אל תחקור"; וכן אמרו (ספר יצירה, פרק א), "אם רץ לבך - שוב למקום":

אבל יחודו, אדרבא, זה מתגלה ומתברר לנו בירור גמור. ונמשך לנו מזה שלא די שהוא מתברר לנו, אלא שחייבים אנחנו להשיב אל לבנו הידיעה הזאת, לתקוע אותה בלבבנו בישוב גמור בלי שום פקפוק כלל. והוא מה שמצוינו משה רבנו ע"ה מפי הגבורה (דברים ד, לט), "יודעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". ופי עליון מעיד בעצמו ומודיע כי כל הנלקט מכל מסיבותיו הגדולות אשר הוא מתהפך בעולמו, הלא הוא גילוי יחודו הגמור הזה; כענין אמרו (דברים לב, לט), "ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי", ומקרא זה נאמר אחר שכלל כל סיבוב הגלגל, שהיה עתיד ומזמן להיות סובב בעולם, שנכלל הכל בדברי השירה היא של האזינו, וכמו שפשטן של כתובים עצמן מוכיח, והנה חותם החזון שלו חתם בלשון הזה, "ראו עתה כי אני אני הוא וגו'. ובדברי הנביא ישעיה נתבאר בהדיא (ישעיה מג, יא), "למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא, לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע"; וכמו שכתוב (ישעיה מד, ו), "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים"; וכמו שכתוב (ישעיהו מה, ו ז), "למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד. יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה". והנה "למען ידעו", "למען תדעו ותבינו" כתיב, משמע שרוצה שנדע בידיעה והבנה. ותכלית כל ההצלחה שהוא מבטיח לישראל הוא התברר יחודו לעיני הכל. ודבר זה נזכר פעמים אין מספר בדברי הנביאים ע"ה (ישעיהו ב, יא), "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא"; (זכריה יד, ט), "והיה ה' למלך וגו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"; (צפניה ג, טו), "כי אז אהפוך אל עמים לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכס אחד". וסוף דבר, הלא זה עדותנו בכל יום תמיד (דברים ו, ד), "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד":

נמצא, שכל מה שמתברר לנו באמת מעוצם שלמותו הבלתי בעלת תכלית הוא רק יחודו השלם. שכאשר נביט בהבטה עיונית על כל המעשים אשר נעשו תחת השמים, נראה הילוך אחד שסובב והולך, והיתה מנוחתו רק גילוי האמת הזאת. עתה צריכים אנו להבין היחוד הזה, ומהו הנרצה בו, והוא מה שצונו הכתוב (דברים ד, לט), "והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים" וגו', משמע שצריך ישוב הדעת ועצה נכונה בענין הזה. וכבר אמרתי, זה יס גדול ורחב ידיים הוא, שיש לנו לשוט בו כנפשנו שבענו:

(לה) אמרה הנשמה - מה הבנה צריכה בזה? הנה יחוד - רצונו לומר שהקדוש ב"ה הוא אחד ודאי, ואין זולתו:

(לו) אמר השכל - כן, ודאי הוא שזהו הענין בכלל. אבל עדיין דבר זה צריך לפנים. והוא ממש מה שאמר הכתוב (דברים ד, לח), "אתה הראת לדעת וגו' אין עוד מלבדו", שפירשוהו ז"ל (סנהדרין סז ע"ב), "אפילו לדבר בשפים". והיינו, כי הנה כשאנו אומרים שהקב"ה הוא אחד, אינו די שנבין שהוא אחד במציאותו, דהיינו שאין מצוי מוכרח אלא הוא, ושאינו בורא אלא הוא, אבל צריכים אנו להבין עוד, שאין שום שליט ומושל אלא הוא; ואין מנהיג לעולמו או לשום בריה בעולמו אלא הוא; ואין מעכב על ידו, ואין מונע לרצונו, וזהו ששליטתו יחידית וגמורה. והוא הענין מה שנתבאר בכתוב (דברים לב, לט), "ראו עתה כי אני וגו' אני אמית ואחיה וגו' ואין מידי מציל"; וכן נאמר (איוב כג, יג), "והוא באחד ומי ישיבנו" וגו'; וכן אנו מעידים לפניו (איוב ט, יב), "מי יאמר אליו מה תעשה". ותדעי שזה יסוד גדול לאמונתנו הודאית, וכמו שנכתוב עוד לפנינו בס"ד:

ואמנם עיקר הידיעה הזאת היא לאפוקי ממיני סברות רעות הנופלים בלבות בני אדם, מהם שנפלו בלב עובדי עבודה זרה, ומהם בלב רוב המון עם הארץ, מהם בלב גויי הארץ, ומהם בלב פושעי ישראל הראשונים אשר השחיתו לעשות:

הנה העובדי עבודה זרה היו משני מינים, המין הראשון חשבו שהקב"ה נעלה מן הדברים השפלים, ואינו מביט בהם; ויש אחרים תחתיו, הם המה כוכבי השמים וכסיליהם, שריהם וכל צבאם, שהם המשגיחים בעולם. ועל כן העמידו להם עבודות, עשו להם מזבחות, להם יזבחו ולהם יקטרו, להמשיך מהם השפעה לתועלתם:

המין השני אמרו, חס וחלילה, שתי רשויות הם, אחד פועל טוב ואחד פועל רע, באמרם, אין הפך בלא הפכו...

הדעת השלישי, היא דעת המון האנשים, שחושבים שדברי העולם הזה הולכים לפי חוקות טבעם שהטביע הבורא בתחתונים, והשתדלותם וחריצותם הוא המועיל, ועצלותם הוא המזיק, כענין (דברים ח, יז), "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". עוד אמרו, הכל תלוי במזל, ומקרה אחד לכל, ואין כאן אלא הדרך הטבעי, לא יותר, אם להטיב אם להרע:

הדעת הרביעית היא דעת גויי הארץ האומרים, חטא ישראל, אין ישועתה לו באלהים סלה, ח"ו, "כסף נמאס" קראו להם. כי הקב"ה בחר בהם ונתן להם הבחירה בידם להיות צדיקים או רשעים, והם הרשיעו לעשות, ומנעו ממנו ית', כביכול, שיוכל להטיב עוד להם, כענין (דברים לב, יח), "צור ילדך תשי"; והוכרח לעזוב אותם ולהחליפם באומה אחרת ח"ו, מפני שאי אפשר להושיעם. ואורך הגלות מורה לכאורה על זה, ומפחיד הלבבות שאינם חזקים באמונה האמתית:

הדעת החמישית, היא דעת פושעי ישראל, אותם שהיו מכירים את קונם ומכוונים למרוד בו... שהיו חושבים שיוכלו לעשות נגד רצונו ח"ו, ויבטיחוהו במעשיהם הרעים, כמי שמכעיס את חברו בעל כרחו. ואחרים חשבו להתחזק בכספים וקסמים, ואחרים בידיעת מלאכי השרת ומשמרותיהם...

(מ) אמר השכל - יותר ממה שאמרת, אומר לך בענין זה. כי אמת הוא ודאי שהקב"ה היה יכול לברוא עולמו בדרך כל - יכלתו בלא שנוכל להבין במעשיו לא נמשך ולא קודם, לא סיבה ולא מסובב; ואם היה בורא כך - היה סותם פיהם של כל הבריות, שלא יפצו פה כלל על כל מעשיו, כי לא היה אפשר לנו להבין דרכו כלל ועיקר, כי דרך כל - יכלתו אינו נתפס משכלנו, ואינו מובן מן האדם אשר דעתו מוגבלת בחוקותיה הפרטיים. אבל מפני שרצה הרצון העליון שיוכלו בני אדם להבין קצת מדרכיו ופעולותיו, ואדרבה, רצה שיהיו משתדלים על זה ורודפים אחרי זה מאד, על כן בחר להיות פועל אדרבה בדרך בני האדם, פירוש, בסדר מושג ומובן. והכלל הוא - שרצה לפעול פעולותיו לפי ערך הנבראים, לא לפי ערכו, על כן נתן לנו מקום להתבונן בס, ולהבין לפחות מעט מזעיר, אם לא כביר. והראיה לדבר - מעשה בראשית ככתוב בתורתו, שהרי שם מעיד על עצמו שברא את עולמו בחילוק זמנים, והבדל מאמרות, ובסדר מה שרצה בו, ולא הכל בבת אחת, ולא במאמר אחד שהיה יכול להבראות. ומעתה יש לנו להבחין בכל פעולותיו וטעמיהם, וכל שכן בתולדותיהם, כל הסוגים והמינים והפרטים, ככל הסדר הנשמר בדרכי בני האדם:

ונשוב לענינינו. הנה כשאנו אומרים - יחוד, כבר שמעת שרצונו לומר - שלילת כל זולתו, ונמצא זה דבר כללי לכל מעלות שלמותו אשר אין להם תכלית כלל, כי כל מה שהוא בו מעלה ושלמות - צריך להבין תמיד שאין זולתו במעלה ההיא, שאין הפך לו, שאין מונע לו; שכל זה מכלל היחוד הוא, כמו שביארנו. ושני דברים נמצאו למדים מן ההקדמה הזאת, א' - מה שביארנו כבר, שאין שייך בשום מעלה אחרת שיהיה בורא מה שהוא הפך שלמותו כלל, אלא במעלת יחודו, פירוש, כישרצה לגלות מעלת יחודו ית' ולברר אותו ביאור מבואר היטב כנ"ל בכל חלקי גדרו. והב' - שלגבי מעלת היחוד השלם הזה - כל שאר המעלות הם כמו דברים פרטיים, וזה דבר כללי, שהרי הוא משקיף על כל המעלות כולם, כמו שהראינו לדעת, שבכל מה שיש בשלמותו שאין לו סוף ושיעור, בכלום הנה הוא יחיד בתכלית היחוד, אין זולתו, אין הפך לו, ואין מונע אליו, כמו שביארנו. ונשרש האמת הזה באמתת המצאו בהכרת, שהוא המרכז מכל מה שנוכל לדבר משלמותו, ולכל מה שלא נוכל לדבר גם כן; והיינו מה שידענו שהוא לבדו מחוייב המציאות, ומוכרח הוא שהוא יהיה, ושלא יהיה אלא הוא, וזה פשוט לכל בני האמונה הקדושה. ועוד לפנינו תמצאי התועלת היוצא מן ההצעה הזאת:

מעתה הנה כבר ראית מה שאמרת לך למעלה כבר, מה נשתנה כח מעלת היחוד הזה מכל שאר המעלות אשר לשלמות - שזה הוא הנותן מקום להילוך הזה של חסרון ושלמות, עבודה וקיבול שכר. כי אמנם אם לא היה רוצה הרצון העליון אלא לגלות מעלות משלמותו, לא היה לו לפעול אלא דברים שלמים לפי השלמות ההוא שהיה רוצה לגלות, ולא היה ראוי שיהיה בהם שום חסרון כלל, כאשר כבר הקדמנו, שלברר כל מעלה אחרת חוץ ממעלת היחוד - אין שייך להראות חסרונות. ואם לא היה חסרון - לא היה מקום עבודה לאדם, ולא מקום שיקבל שכר. אך כשבחר שהמתגלה משלמותו יהיה יחודו ית', אז נמשך מזה שיהיה חסרון בנבראיו, שהרי צריך להראות החסרון כדי להראות שלילתו:

אך אין זה עדיין סוף בירור היחוד; אלא שסוף דבר מכח שלמותו יעדר באמת החסרון, וישאר הכל מתוקן בכח ממשלת טובו השולט לבדו, אז נקרא שנגלה בפועל. ואמנם תראי מה יוצא מזה - כי הנה זה ודאי יגרום שאף על פי שהנבראים נבראו בחסרונם, אך לא יהיה החסרון מום קבוע בהם, אלא אדרבה מום עובר, מום שצריך לעבור על כל פנים, אלא שהרבה דרכים ימצאו להעביר אותו: ותביני שרש כל זה, כי הנה החסרון הוא לא נולד אלא מהסתר פניו של האדון ב"ה, שלא רצה להאיר פניו על נבראיו מתחלה מיד, שיהיו שלמים בתחלה, אלא אדרבה, הסתיר פניו מהם והשאירם חסרים, כי הנה אור פני מלך - חיים ודאי, והסתרו הוא מקור כל רע, ועוד נדבר מזה לקמן בס"ד. אבל כיון שהכוונה התכליתית בהסתר הזה אינה להיות נסתר, אלא אדרבה ליגלות אחר כך, ולהעביר כל הרעה שנולדה רק מן ההסתר ההוא, הנה על כן שם לו חק ומשפט לגלות פני טובו הנסתרים; וזה או על ידי מעשים שיעשו בני האדם, הם המה המשפטים והתורות אשר נתן לנו תורתו ואתם האדם וחי בהם בחיים הנצחיים, כי שכר מצוה - מצוה, הוא הארת פניו ית"ש, שהסתיר אותם מן האדם בתחלת יצירתו; כי הנה על כן לעמל נברא, בהיות היצר שולט בו, ורבה רעתו עליו בכל מיני חסרונות, והריחוק אשר לו מאור החיים; ומעשי המצוות מאירים עליו האור הגנוז, עד שבהשלימו חק מצוותיו, נשלם עצמו עמהם לאור באור החיים האלה:

אמנם אם לא יטיב, הנה אף על פי כן ירצה היחוד העליון להתגלות, כי לא לנצח יסתיר פניו מעולמו, אך בחימה שפוכה ימלוך על החוטאים האלה בנפשותם, ונשאו את עונם עד יתמו חטאים מן הארץ, או כי יכנע לבכם הערל וישובו ויחיו: ולא עוד, אלא בהיות הכוונה בהסתר פנים שזכרנו, רק כי יחזור ויגלה אותם וישוב ירחמנו, הנה אפילו הבחירה הזאת שהוא מניח לנו עתה, ותמיד הדבר תלוי ועומד אם להטיב ואם להרע ח"ו לפי רוב המעשה, אין סופה להתקיים כך, אלא הזמן ששיערה המחשבה העליונה היותו צריך ומספיק לכל הנשמות אשר עשה, שבו יתוקנו - מי בצדקתם, מי בתשובתם ומי בקבלת היסורין; וזה הוא המועד אשר שם שיתא אלפי שנה, כדברי רז"ל (ר"ה לא; סנהדרין צו ע"א). ואחר יחדש עולמו להיות בני האדם כמלאכים ולא כחמורים, אבל יהיו נפשטים מן החומר הגס הזה, ומן התולדות הרעות שלו, הן הם יצר הרע וכל הנמשך ממנו. ואפילו לימות המשיח קרא כתיב (יחזקאל לו, כו - כז), "והסירותי לב האבן מבשרכם וגו' ועשיתי את אשר בחוקי תלכו". וחז"ל אמרו (שבת קנא; מ"ר קהלת יב, ב), "שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ" (קהלת יב, יב) - אלו ימות המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה" וזה פשוט, כי כאשר יטהר האדם מיצר הרע, הנה אין עבודתו אלא בכח מוכרח, ואין השבח מגיע אליו כלל:

אמנם, הנה זה הוא מחוקו של היחוד העליון לבדו ב"ה - להראות עוצם ממשלתו השלמה; שכל הזמן שהוא רוצה, מניח העולם להיות סוער והולך בילדי הזמן, עת אשר שלט הרע בעולם; ולא עוד, אלא שאינו מעכב על ידי הרע הזה מעשות כל אשר בכחו לעשות, ואפילו מגיעות בריותיו עד הדיוטא התחתונה. אפס כי לא מפני זה יאבד עולמו, כי הממשלה לו לבדו, והוא עשה, והוא סובל, והוא מחץ, והוא ירפא, ואין עוד מלבדו. והנה זה יתד חזק לאמונת בני ישראל, אשר לא ירחק לבם לא מאורך הגלות ולא ממרירותו הקשה, כי אדרבה, הרשה הקב"ה והניח לרע לעשות כל מה שבכחו לעשות, כמו שביארנו. ובסוף הכל - כל יותר שהקשה הרע את עול סבלו על הבריות, כן יותר יגלה כח יחודו ית' וממשלתו העצומה אשר הוא כל יכול, ומתוך עומק הצרות הרבות והרעות מצמיח ישועה בכחו הגדול ודאי:

כי הן אמת, שהיו יכולים בני אדם להיות זוכים במעשיהם, ומכירים הם האמת, ועוזבים אורחות השקר של העוה"ז ברצותם להתקרב אל בוראם; וזה בהיותם יודעים ומבינים כבר שכל מה שהוא הפך מן הדרך אשר צוה ה' אינו אלא מכלל סוג הרע שרצה הרצון העליון, וברא בהסתר פני טובו. ועל כן ימאסו בתרמית עיניהם זה, ויבחרו באור הגנוז והצפון - אור פני מלך חיים. ואם היו עושים כן, הנה היה יחודו ית' מתגלה אליהם מצד עצמם, ונמצאו מקרבים להם הישועה; ולא היה צריך הקב"ה להראותו הוא להם בדרך קשי הגלות וארכו, כי כיון שנתברר להם האמת מדעתם - די בזה, וכשנתברר - נתברר. כי כיון שכבר ראו הרע והכירוהו, ועזבוהו ואחזו באמתת יחודו - הרי נעשה מה שצריך, כי כל הכונה היא רק שיתאמת להם ענין זה, כדי שמשם והלאה יתענגו באמת שנתגלה להם, אם כן כשנתגלה - נתגלה:

הלא תראי - אדם הראשון עצמו כך קרה לו, והביני היטב הענין הזה. כי אם לא היה בורא הקב"ה העולם אלא על צד הטוב בלא צד

הרע כלל, אז לא היתה המחשבה מציינת הרע כלל, שתוכל להבין היחוד בשלמות גדרו, וכמו שביארנו לעיל. אך כיון שכבר ברא הרע, אז ודאי כבר המחשבה יכולה לצייר אותו, ולהכיר מכחו היחוד באמת. ואמנם, אדה"ר כבר היה רואה הרע, והיינו כי הלא הוא היה עין הדעת טוב ורע שהקב"ה אסרו עליו, ואף על פי כן היה עינו מטעה אותו לחשוב אותו תאוה לעינים, וטוב למאכל, ונחמד להשכיל, כדברי הכתוב (בראשית ג, ו), "ותרא האשה" וגו'. ונמצא, שהיה רואה מיד שיש מקום לטעות ח"ו, ולומר או שתי רשויות הם ח"ו, או כל שאר סברות הרעות שהיה משים לפניו הנחש:

ואמנם אדה"ר באמת חכם גדול היה, והיה לו לחקור בחכמתו על זה כראוי; וגם כבר היה יודע אמתתו של דבר מצד חכמתו, שכל מה שרואה מנגד מה שהודיע לו יתב' מן אמתת התיקון – אינו אלא שקר מדומה, מכלל הרע שברא הוא ית"ש להודיע אמתת יחודו, ולנסות בו את האדם עצמו לתת לו זכות. ואם היה עומד באמונתו, ולא היה מתפתה אחר יצה"ר, אלא אדרבה, היתה מתחזקת בלבו האמונה הזאת, אז היה נקרא שהשיג היחוד העליון, שהרי כבר ראה וציירה מחשבתו מה הוא הרע, וגם השיג בחכמתו שכל מה שהוא רע – אינו אלא נברא ממנו ית' לכבוד עצמו. והנה, היה די שיתחזק באמונה זו שלא לעבור את פי ה', וזה עד ליל שבת קודש, כאשר חכמים יגידו, שאז היה הקב"ה עושה ביום אחד מה שהוא עושה עתה בשיתא אלפי שנים; והיינו שהיה סוף סוף מראה לו בפועל שמה שהאמין מיחודו ית' הוא אמת, וזה, כי היה מבטל ברגע אחד כל הרע מן העולם:

אבל אדם הראשון נתפתה בתחלה אחר התאוה והתשוקה שלו, ואז חזר וחשב סברות רעות כדי להקל לעצמו. והרי זה כעין מה שאמרו רז"ל (סנהדרין סג ע"ב), "לא עבדו ישראל עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא"; ואמרו רז"ל (סנהדרין לח ע"א), "אדם הראשון מין היה". והנה, אז הוצרך להראות לו במופת מה שלא רצה להשיג מצד הידיעה, והיינו להראות לו מהו הרע באמת; ואיך, אף על פי שמניחים לו מקום כל כך גדול, סוף סוף צריך לבא הכל לממשלת הטוב היחידית; והוא דרך קושי העוה"ז שנגזר עליו, כדי שסוף סוף יבא לידי האמונה שלא רצה לעמוד בה מתחלה, אלא שיתברר לו במופת בפרט מה שהיה יכול להשיג מתחלה, ולהתברר לו הכל בבת אחת: וכן הוא לבניו אחריו גם כן, כי לולי היו רוצים להשיג זה, ולקבוע ידיעה זאת בנפשותם מצד החכמה – היה די, כי אין צריך אלא שידעוהו, והרי ידעוהו, וכשנתברר – נתברר. אך כיון שלא זכו בני אדם במעשיהם, ואדרבה, הלכו אחרי התרמית המתראה לעיניהם בכל אותם הסברות הרעות שזכרנו למעלה, הרי הקב"ה צריך הוא לגלות להם מה שלא ידעו הם להשיג. ואין זה אלא שיעשה בדרך שהוא עושה בגלות הזה, שהסתיר פניו הסתר אחר הסתר, עד שנתגברה הרעה בעולם תכלית התגבורת הגדול; וכמו שאמר ז"ל (סוטה מט. וע"ש), "אין לך יום שאין ברכתו מרובה מחבירו". והנה בסוף הכל – פתאום יבא אל היכלו האדון היחיד ב"ה, ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו:

ומה שעתה בעבור רוב הסתר הפנים נפסדו הדיעות ונתקלקלו כל המעשים, ומזה נמשך גם כן בבריות עצמם הקלקול והפסדות, כענין שאמרו (סוטה מ"א), "ניטל טעם הפירות" וכו', וכל שאר הדברים הרעים שספרו לנו רז"ל, ואשר רואים אנחנו בעינינו – הארץ והנה תהו ובהו, וכמאמר ז"ל (סוטה מט ע"ב), "חוצפא יסגא ויוקר יאמיר" וכו', שכל זה הוא תגבורת הרע הגדול, הנה כאשר יגלה כבוד ה' – ישובו כל הדיעות לדרך הישרה, וכל המעשים יהיו מתוקנים כראש, ויהיו בני האדם מתדבקים בקונם, כמו שאמר הכתוב (יואל ג, א), "אשפוך את רוחי על כל בשר" וגו'; וכן (ירמיהו לא, ג), "ולא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' לאמר דעו את ה', כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם"; ותהיה התשוקה הכללית לכל העולם להתקדש בקדושתו ית', כענין שנאמר (ישעיהו ב, ג), "זהלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' וגו' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחתיו" וגו'. ויולד מזה הצלחות הבריות כולם, כענין שנאמר (תהלים עב, טז), "יהי פסת בר בארץ בראש הרים"; (ישעיהו יא, ו), "וגר זאב עם כבש" וגו':

סוף דבר, תראי שכאשר בחר הרצון העליון ללכת בדרך הזה, נתן מקום לכל מה שנתן שצריך לתחתונים לשלמותם האמיתית. כי בהיותו מסתיר פניו, הנה נותן מקום לחסרונות, ובתתו מקום לחסרונות – נותן מקום לעבודה כדי להשלימם. ולפי שההסתר עשוי רק כדי להגלות, הנה זה נותן מקום לתקן החסרונות ההם בכח הגילוי של השלמות. ובהיות שההסתר עשוי ליגלות על כל פנים אפילו מעצמו, הנה ניתן קץ לימי הבחירה, שסוף כל סוף כל העולם יהיה מתוקן בתיקון שלם, ומשם והלאה יהיה זמן קבלת השכר על העבודה, שקדמה כבר, כמאמר ז"ל (עירובין כב ע"א), "היום לעשותם ומחר לקבל שכרם":

